

Mammadvalili N.T.♦

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2024.74.157-164

UDC: 342.7

Problems of the application of reproductive technologies

Abstract: The article is dedicated to the reproductive technologies applied to ensure reproductive health, which is one of the topical topics of medical law, and the direct relationship between the use of reproductive technologies and human rights. The article examines reproductive health in the context of basic human rights - the right to life and the right to health, and its importance is particularly addressed. Also, with the article, the problems arising in the field of reproductive health, the main activities of the state policy in the direction of their solution were examined, and a number of additional proposals aimed at the development of this field were put forward.

Keywords: reproductive technology; reproductive health; human rights; right to life and the right to health; medical law; family law.

References

1. The Constitution of the Republic of Azerbaijan. Available at: <https://e-qanun.az/framework/897> (in Azerbaijani).
2. The Family Code of the Republic of Azerbaijan. Available at: <https://e-qanun.az/framework/46946> (in Azerbaijani).
3. Civil Code of the Republic of Azerbaijan. Available at: <https://e-qanun.az/framework/46944> (in Azerbaijani).
4. Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated June 13, 2014 on the approval of the "State Program for improving the health of mothers and children for 2014-2022". Available at: <https://e-qanun.az/framework/27839> (in Azerbaijani).
5. Resolution No. 211 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan dated September 15, 2006 (in Azerbaijani).
6. Convention for the Protection of Human Rights and Dignity Relating to the Application of Biological and Medical Achievements (Oviedo) 1997/ Available at: <https://rm.coe.int/168007cf98>
7. Law of the Republic of Azerbaijan on protection of public health. (June 26, 1997). Available at: <https://e-qanun.az/framework/4078> (in Azerbaijani).
8. Aliyev M. Theoretical aspects of medical law in the Republic of Azerbaijan. Monograph. Baku, Vatanoglu NP MMC Publ., 2016, 280 p. (in Azerbaijani).
9. Mustafazada A., Aslanov Z. Medical law. Textbook. Baku, Elm Publ., 2017, 203 p/. (in Azerbaijani).
10. Mustafayeva A. Bioethics, law and human rights. Baku, Elm ve tehsil Publ., 2014, 297 p. (in Azerbaijani).
11. Funda Choban, Bioethical Debates at the Meeting Point of Medicine and Law Human Rights Yearbook, Volume 34, 2016, pp 21-42 (in Turkish)

♦ **Mammadvalili Narmin Telman** - Master's student of the department of "Human Rights and Information Law of UNESCO", specialty "Medical Law", Baku State University (Azerbaijan). E-mail: jale.quluzade01@gmail.com

12. Mehmet Emin Özgül Legality of New Medical Methods, Istanbul, 2010, 351 p. (Turkish).

Məmmədvlili N.T.♦

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2024.74.157-164

UOT: 342.7

Reproduktiv texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı problemlər

Xülasə: Məqalə tibbi hüququn aktual mövzularından biri olan reproduktiv sağlamlığın təmin edilməsi məqsədilə tətbiq edilən reproduktiv texnologiyalara və reproduktiv texnologiyalardan istifadənin insan hüquqları ilə birbaşa əlaqəsinə həsr olunmuşdur. Məqalə ilə reproduktiv sağlamlıq əsas insan hüquqları - insanın yaşamaq hüququ və sağlamlıq hüququ kontekstində araşdırılmış və onun vacibliyi məsələsinə xüsusilə toxunulmuşdur. Həmçinin məqalə ilə reproduktiv sağlamlıq sahəsində yaranan problemlər, onların həlli istiqamətində dövlət siyasətinin başlıca fəaliyyəti araşdırılmış və bu sahənin inkişafına yönəlmiş bir sıra əlavə təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: reproduktiv texnologiyalar; reproduktiv sağlamlıq; insan hüquqları; yaşamaq və sağlamlıq hüququ; tibb hüququ, ailə hüququ.

İnsan hüquqlarının təməli insanın yaşamaq hüququ hesab edilməlidir ki, insanın sağlamlıq hüququnun təminat səviyyəsi yaşamaq hüququnun yüksək səviyyədə təmin edilməsindən birbaşa asılıdır.

İnsanın yaşamaq hüququ təbii hüquqlar kateqoriyasına aid edilməklə digər insan hüquqlarının da əsas özəyini təşkil etməkdədir. Yalnız sağlam bir insan- fərd mövcuddursa, onun digər hüquqlarından və həmin hüquqların həyata keçirilməsindən danışmaq mümkündür. Sağlamlıq dedikdə, insan hüquqlarını tənzimləyən beynəlxalq hüquqi aktlara və ümumqəbul olunmuş normalara əsasən, insanın yalnız xəstəliyinin olmaması, sağlam vəziyyətdə olması deyil, eyni zamanda fiziki, psixoloji və sosial rifahının yüksək səviyyədə olması halı başa düşülür.

İnsanın reproduktiv sağlamlıq hüququ onun sağlamlıq hüququnun tərkib hissəsi kimi qəbul edilməli və birlikdə nəzərdən keçirilməlidir.

Reproduktiv sağlamlıq dedikdə insanın reproduktiv xüsusiyyətləri-nəsil artırma qabiliyyətinin mövcudluğu və onun sağlam vəziyyəti başa düşülür.

Reproduktiv sağlamlıq məsələsi və reproduktiv sağlamlığın qorunması sahəsində dövlətlərin siyasəti ötən əsrdən etibarən xüsusilə diqqəti cəlb etməyə başlamışdır.

Reproduktiv sağlamlıq məsələsi bu gün bütün dünya ölkələrinin tibb və sağlamlıq hüququ sahəsində siyasətinin başlıca prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Çünki, insan fəaliyyətinin təməlində məhz onun reproduktiv sağlamlığı çıxış etməkdədir. Reproduktiv sağlamlıq yalnız bu gün üçün deyil, həmçinin gələcək sağlam nəsillərin yaranması aspektindən də xüsusilə diqqəti cəlb edir.

Müasir dövrdə yeni texnologiyaların sürətli inkişafı digər sahələrdə olduğu kimi sağlamlıq hüququ sahəsinə də təsirsiz ötürməmişdir. Hətta belə demək mümkünsə sağlamlıq sahəsində bir çox problemlər ötən əsrlərə nisbətə yeni texnologiyaların tətbiqi nəticəsində daha çevik və dinamik

♦ Məmmədvlili Nərmin Telman qızı - BDU-nun "İnsan hüquqları və İnformasiya hüququ UNESCO" kafedrasının "Tibbi hüquq" ixtisası üzrə magistrantı (Azərbaycan). E-mail: nermin.mli96@gmail.com

şəkildə öz həllini tapmaqdadır. Sağlamlığın qorunmasının başlıca sahəsini təşkil edən reproduktiv sağlamlıq üçün isə yeni texnologiyaların tətbiqinin əhəmiyyəti danılmazdır. Bütün əsrlərin ən başlıca sağlq problemlərindən biri hesab edilə biləcək - sonsuzluq probleminin həll edilməsi, eləcə də sağlam uşaq dünyaya gətirilməsi kimi məsələlər məhz indiki dövrdə reproduktiv texnologiyaların tətbiqi sayəsində daha da asanlaşmışdır.

İnsan sağlamlığı və insan orqanizminin bütövlüyünün pozulması elə həssas bir məsələ kimi qəbul edilməlidir ki, reproduktiv texnologiyaların tətbiqi zamanı bütün bu hallar insan hüquqları ilə sıx əlaqəli şəkildə nəzərdən keçirilsin.

Reproduktiv texnologiyaların tətbiq edilməsi zamanı bioetikanın başlıca prinsipləri insan hüquqlarına əlaqələndirilmiş şəkildə götürülməli və bu fəaliyyət ilk növbədə digər insan hüquqlarına hər hansı bir formada ziyan vurulması ehtimalının qarşısının alınmasına yönəldilməlidir.

Reproduktiv sağlamlıq dedikdə yalnız bir fərdin sağlamlığı deyil, bütövlükdə cəmiyyətin sağlamlığı başa düşülməlidir.

Qeyd edilənlərə əsasən, müasir dövrdə bioetikanın başlıca problemlərindən ikisi qismində də məhz reproduktiv sağlamlıq və cəmiyyətin sağlamlığının adı xüsusilə qeyd edilməlidir. Hal-hazırda tibbdə yeni texnologiyaların inkişafı sayəsində meydana çıxan problemlərin dərinədən öyrənilməsi ilə yanaşı həmçinin onların səmərəli həlli yollarının araşdırılması və tapılması daha vacib amilə çevrilmişdir. Bildiyimiz kimi bioetika yalnız həkim-pasiyent münasibətlərini tənzimləməklə kifayətlənməyib eləcə də insan sağlamlığı ilə bağlı bütün etik cəhətləri əhatə edir. Məhz bu xüsusiyyəti ilə müasir bioetika ənənəvi tibbi etikadan kəskin şəkildə fərqlənir.

Reproduktiv texnologiyaların tətbiqi zamanı bioetikanın başlıca prinsipləri rəhbər tutulmalıdır. Belə ki, reproduktiv texnologiyaların tətbiqi zamanı digərləri ilə yanaşı həmin prinsiplərdən başlıca olaraq insan ləyaqəti və insan hüquqlarına hörmət, şəxsi həyatın toxunulmazlığı və gizlilik, gələcək nəslin müdafiəsi kimi prinsiplər hazırki mövzumuzla daha sıx bağlıdır [10, s.154]. Qadınların və bütövlükdə cəmiyyətin sağlamlıq göstəricilərindən biri olan reproduktiv sistemin normal funksional vəziyyətini nəzərdən keçirərkən ictimai münasibətlərin müasir inkişaf səviyyəsində reproduksiyanın pozulmasını təhlükə hesab etmək lazımdır, çünki bunu bilmədən sağlam nəsillərin yaranması mümkün deyildir [8, s.180-181]. İnsan ləyaqəti və insan hüquqlarına hörmət prinsipi reproduktiv texnologiyaların tətbiqi zamanı və bilavasitə bu prosedurlardan sonra insan şəxsiyyətinə hörmət edilməsi, həm valideynlərin, həm də uşaqların ləyaqətinin qorunması kimi başa düşülməlidir. Burada prinsiplərə dar çərçivədən yanaşaraq yalnız övlad sahibi olmuş şəxslərin- ana və atanın şəxsi həyatı deyil, eləcə də gələcəkdə doğulacaq körpənin həyatını və şəxsiyyətinin inkişaf xüsusiyyətlərini göz önündə tutmaq olduqca vacibdir. Reproduktiv texnologiyaların tətbiqi sayəsində valideyn olmuş bir çox şəxslər həmin prosedurların və onların nəticələrinin gizli saxlanması tərəfdarlarıdır. Müasir texnologiyaların tibbdə tətbiqi hər nə qədər hazırki dövrün tələbləri kimi qəbul edilsə də bu istək də olduqca normal bir hal kimi qəbul edilməlidir və unutmamaq lazımdır ki, pasiyentlər öz şəxsiyyətləri (identifikasiya məlumatları), eləcə də keçirdikləri tibbi prosedurlar və onların nəticələri barədə məlumatların gizliliyinin qorunmasını tələb etmək hüququna malikdirlər. Azərbaycan Respublikasında tibb sahəsində başlıca qanun rolunu oynayan “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” 26 iyun 1997-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununun 24-cü maddəsinə əsasən [7], pasiyentin tibbi yardım üçün müraciət faktını, müalicə, sağlamlıq vəziyyəti, xəstəliyin diaqnozu barəsində, eləcə də müayinə və müalicə zamanı əldə edilən digər məlumatları ətrafdakılardan gizli saxlamaq

hüququ təsbit edilmişdir. Göründüyü kimi pasiyentin bütün hallarda m əlumatları gizli saxlamaq hüququ qüvvədədir və təbii ki, bu hüquqlar reproduktiv texnologiyaların tətbiqi məsələsinə də şamil olunmaqdadır. Bu cür gizlilik elə reproduktiv texnologiyaların tətbiqi sahəsində başlıca etik problemlərdən biridir. Reproduktiv texnologiyaların tətbiqi nəticəsində meydana çıxan etik problemlər dini, əxlaqi dəyərlərlə sıx şəkildə bağlılığı ilə seçilir.

Reproduktiv texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı hüquqi problemlərdən danışdıqda “həyatın başlanğıcı” məsələsinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Həyatın başlanğıcı tibbi hüququn aktual problemlərindən biri olaraq qəbul edilməkdədir ki, bu məsələyə münasibət birmənalı və dəqiq deyil. Həyatın hansı andan etibarən başlanması ətrafında fikir ayrılıqları mövcuddur. Burada başlıca olaraq iki qrup fikir fərqləndirilir. Birinci qrup həyatın ana bətnindən başladığını qəbul etsə də, digər qrup isə bundan fərqli olaraq həyatın doğumdan sonrakı dövrü əhatə etdiyini iddia edir. Məhz bu cür nisbətə əsaslanaraq insan hüquqları konsepsiyası da formalaşır, insanın hansı andan etibarən hüquqlara malik olması məsələsi də birbaşa qeyd etdiyimiz hallarla əlaqələndirilir [9, s. 166]. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 24-cü maddəsinin ikinci hissəsinə əsasən, hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır [1]. Təbiidir ki, ilk qrup üçün yeni doğulacaq fərdin hüquqları özünün xüsusi əhəmiyyətliyi ilə fərqlənir, məhz buna görə də reproduktiv texnologiyaların tətbiqinə münasibət də ilk növbədə doğulacaq fərdin-körpənin həyatı və sağlamlığı baxımından daha ciddidir.

Hüquqi problemlərdən başlıcası qismində reproduktiv texnologiyalar və onların istifadəsi nəticəsində yaranan anlayışların hüquqi ifadəsini tapmaması çıxış edir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, Ailə Məcəlləsində bir sıra normalarda tibbi hüquqi anlayışlardan istifadə edilir [2; 3]. Məsələn, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 25.3-cü maddəsinə əsasən, vərəsə olmaq hüququ maya bağlandığı andan əmələ gəlir, bu hüququn həyata keçirilməsi isə yalnız doğumdan sonra mümkündür [3]. Lakin “maya bağlanma anı”nın qanunvericilikdə dəqiq anlayışı verilməmişdir. Bu da öz növbəsində vərəsəliklə bağlı müddətin hesablanması məsələsinə təsirini göstərməkdədir.

Reproduktiv texnologiyaların tətbiqi ilə bağlı- klonlaşdırmanın həyata keçirilməsi hal-hazırda bir fəaliyyət növü kimi həyata keçirilməsə də, onun tətbiqi nəticəsində yarana biləcək hüquqi problemlər də kifayət qədərdir. Klonlaşdırma- reproduktiv texnologiyalar sayəsində insan yaradılışının üsullarından biri kimi qəbul edilir. Klonlaşdırmanın iki növü fərqləndirilir: terapevtik və reproduktiv. Adlarından da göründüyü kimi terapevtik klonlaşdırma müalicə xarakterli olsa da, reproduktiv klonlaşdırma yeni bir fərdin yaradılması ilə bağlıdır. Terapevtik klonlaşdırma – 14 günlük (2 həftəlik) rüşeymin inkişafının dayandırılması yolu ilə bu rüşeymin differensasiya etməmiş sütun hüceyrələrinin əldə olunmasıdır. Bu əməliyyat o məqsədlə aparılır ki, rüşeym hüceyrələri tam differensasiya etmədiyindən onu insan orqanizminin hər hansı orqanının xəstə və ya ölmüş hüceyrələri ilə əvəz etmək olar. Çünki sütun hüceyrələri orqanizmin hər hansı hüceyrəsinə çevrilə bilər. Bu üsulla müalicəsi çətin olan bir çox xəstəliklərə qarşı (qastrit, infarkt, Parkinson xəstəliyi, ürək, qaraciyər, sümük, qan və s.) mübarizə aparmaq olar. Reproduktiv klonlaşdırmanın terapevtik klonlaşdırmadan fərqi ondadır ki, bu zaman rüşeymin inkişafı dayandırılmır. Belə olan halda rüşeym inkişaf edərək dölə çevrilir və o da öz növbəsində yeni fərd şəklində təzahür edir. Xüsusilə kök hüceyrə müalicələri bu üsulla həyata keçirilməkdədir [11, s. 22]. Biologiya və Tibbin Nailiyyətlərinin Tətbiqi ilə Əlaqədar İnsan Hüququ və Ləyaqətinin Müdafiəsi haqqında 1997-ci il tarixli Oviedo Konvensiyasına 4 əlavə protokoldan biri də məhz “İnsanın klonlaşdırılmasının qadağan edilməsi haqqında” adlanır [6].

Müalicə məqsədi ilə aparılmış klonlaşdırmada xəstənin bir hüceyrəsindən bir nüvə çıxarılır və bundan yaranacaq embrional kök hüceyrələri təcrid etmək üçün nüvəsi çıxarılmış bir kök hüceyrəyə yterkəşdirilir. Həkimlərin terapevtik (müalicə məqsədli) klonlaşdırmaya üz tutmasının başlıca səbəbi xəstə ilə eyni genetik kodlara sahib olan və xəstənin orqanizminin rədd etməyəcəyi hüceyrələri və ya orqanları əldə etməkdir. Belə bir fəaliyyət orqan transplantasiyasından daha əlverişli görünür və öz müsbət nəticəsini də verməkdədir [12, s.127-128].

Klonlaşdırma ilə bağlı yarana biləcək hüquqi problemlərdən ən başlıcası yeni yaradılmış fərdin- klonun gələcək fəaliyyəti və hüquqi cəhətdən kimə bağlı olması, onun valideynlərinin kim olması, onun hansı ölkənin vətəndaşlığını əldə etməsi və digər məsələlərdir. Belə ki, yeni yaranmış fərd insanın əkizi deyil, əgər əkizlər müxtəlif genlərə malik insanlardırsa, klonlar yaradılacağı təqdirdə onlar eyni “genlərə” malik insanlar olacaqdırlar. Nə vaxtsa hüquqi problemlər öz həllini tapsa belə, qeyd edilən bütün hallar yeni yaranmış fərdin öz kimliyi, öz məni ilə bağlı suallarının cavabsız qalmasına, ailə, cəmiyyət kimi dəyərlərdən özünü təcrid etməsinə gətirib çıxaracaqdır ki, belə olan halda onun sağlam gələcəyindən danışmaq da mümkün olmayacaqdır.

Reproduktiv texnologiyalar sayəsində insan yaradılışına, süni mayalanma, embrion implantasiyasına, insan klonlaşdırılmasına münasibət dini cəhətdən də birmənalı deyil, hətta səmavi dinlərdə bu kimi texnologiyaların tətbiqinə münasibət olduqca mənfidir.

Reproduktiv texnologiyaların tibbdə tətbiq edilməsi hər nə qədər mənfəətli nəticələrə, hüquqi və etik problemlərə səbəb olsa da onların insan sağlamlığına müsbət təsirləri də diqqətdən kənar saxlanılmamalıdır. Unutmamaq lazımdır ki, digər yeni texnologiyalar kimi reproduktiv texnologiyalardan da necə istifadə edilməsindən asılı olaraq bu bir cəmiyyətin həm xilasına, həm də məhvinə səbəb ola bilər.

Azərbaycan Respublikasında əhalinin reproduktiv sağlamlığı sahəsində atılmış bir sıra mütərəqqi addımları xüsusilə qeyd etmək lazımdır:

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən [1], insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. Reprodukativ sağlamlığın yüksək səviyyədə təmin edilməsi üçün bu məsələyə kompleks yanaşılmalıdır. Araşdırmalar sübut edir ki, ölkədə müşahidə olunan sosial-iqtisadi tərəqqi, insanların sosial rifahının yaxşılaşması, səhiyyə sisteminin inkişafı doğum göstəricilərinə müsbət təsir göstərmiş və son illər ərzində əhalinin artım tempi müşahidə edilməkdədir. Bütün yaşlarda hamı üçün sağlam yaşayışı təmin etmək və rifahı təşviq etmək məqsədi başlıca məqsəd hesab edilməklə onun alt kateqoriyası kimi 2030-cu ilədək, hamının cinsi və reproduktiv səhiyyə xidmətlərinə, o cümlədən ailə planlaşdırması, informasiya və təhsillə bağlı xidmətlərə çıxış imkanının təmin edilməsi və reproduktiv sağlamlığın milli strategiyalara və proqramlara daxil edilməsi xüsusilə diqqəti cəlb edir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 15 sentyabr 2006-cı il tarixli 211 sayılı Qərarı ilə “Ana və uşaqların sağlamlığının qorunması üzrə Tədbirlər Proqramı” təsdiq edilmişdir [5]. Proqramın əsas məqsədi ana və uşaqların sağlamlığının möhkəmləndirilməsi, əhalinin reproduktiv sağlamlığının qorunması, sağlam və arzuolunan uşaqların doğulması üçün zəruri şəraitin yaradılması, ana və uşaqlar arasında xəstələnmə və ölüm hallarının azaldılmasıdır. Bu proqramın davamı olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 13 iyun tarixli Sərəncamı ilə “Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair 2014-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir [4]. Bu proqramın əsas məqsədi ölkədə qadınlara və uşaqlara

göstərilən müalicə-profilaktika yardımının keyfiyyətini yüksəltmək, onların sağlamlıq vəziyyətini daha da yaxşılaşdırmaqdan ibarətdir.

Reproduktiv sağlamlığın müdafiəsi sahəsində müəyyən addımlar atılsa və bu addımlar özünün müsbət nəticələrini versə də reproduktiv sağlamlıq sahəsində hələ də müəyyən boşluqlar qalmaqdadır. Növbəti addımlar həmin boşluqların müəyyən edilməsi və gələcəkdə doldurulması istiqamətində atılmalıdır.

Reproduktiv texnologiyaların tətbiqi nəticəsində meydana çıxan problemlərin həlli üsullarının nəzəri və təcrübi olaraq iki qrupda birləşdirilməsi daha məqsədəuyğundur. İlk növbədə hal-hazırda Azərbaycan Respublikası Qanunvericiliyində reproduktiv sağlamlıq məsələlərini, vətəndaşların reproduktiv hüquqlarının dəqiq siyahısını tənzim edən vahid qanunvericilik aktı mövcud deyildir. Yalnız pasiyent hüquqlarını tənzim edən ümumi xarakterli ayrı-ayrı qanunvericilik normalarını insanların reproduktiv sağlamlıq hüquqları ilə əlaqədə nəzərdən keçirmək mümkündür. Bu isə insanların yenə də öz reproduktiv hüquqlarından xəbərsiz qalmaları və onların həyata keçirilməsində lazımı qaydada iştirak etməmələrinə gətirib çıxaracaqdır. Təsadüfi deyildir ki, əhalinin reproduktiv sağlamlığının təmin olunması başlıca olaraq bu hüquqların mövcudluğundan xəbərdar olmaqla bağlıdır.

Hüquq ictimai münasibətləri tənzim edir, bildiyimiz kimi ictimai münasibətlər dinamikdir və daimi inkişafdadır, yeni texnologiyaların inkişafı, müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşma yeni hüquq sahələrinin meydana çıxmasına səbəb olmaqdadır. Məhz tibb hüququ və onun əsas tərkib hissəsi hesab edilən reproduktiv sağlamlıq hüququ da bu sahələrdən hesab edilməlidir.

Odur ki, qeyd edilənlərə əsasən, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin əsasını təşkil edən Konstitusiyanın “Əsas İnsan və Vətəndaş Hüquqları və Azadlıqları” adını daşıyan III fəslinə reproduktiv sağlamlıq hüququ adı altında yeni hüquqlar əlavə edilməli, həmçinin vətəndaşların reproduktiv sağlamlıq sahəsində hüquqlarını daha dəqiq və təfsilatı ilə tənzimləyən yeni qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi bu sahədə təcrübədə qarşıya çıxan bir sıra problemlərin də öz həllini tapmasına şərait yaradacaqdır.

Təcrübi məsələlərə gəldikdə reproduktiv texnologiyalarla işləyən kadrların ixtisas artımı, xarici ölkələrin təcrübəsindən yararlanmaları və xarici təcrübənin ölkəmizə gətirilməsi, həmçinin əhali arasında reproduktiv sağlamlıq sahəsində xüsusilə maarifləndirmə işlərinin aparılması mütləqdir. Eləcə də orta və ali təhsil müəssisələrində reproduktiv sağlamlığın, insanların bu sahə üzrə malik olduqları hüquqların, gələcəkdə üzləşə biləcəkləri problemlərin və onların həlli üsullarına dair fənnlərin tədris edilməsi istiqamətində tədbirlər planı hazırlanmalı və mütəmadi olaraq həyata keçirilməlidir.

Müasir dövrün ən vacib nailiyyətlərindən hesab edilən “Elektron səhiyyə”nin nailiyyətlərinin reproduktiv sağlamlıq hüquqları sahəsinə tətbiqi də bir çox problemlərin daha rahat və vaxtında həll edilməsi ilə nəticələnəcəkdir. İnsanlar tərəfindən öz sağlamlıqları barədə dəqiq və rahat məlumat əldə edilməsi, ailə planlaşdırılması sahəsində atılacaq addımlar, həmçinin tibb müəssisələrinin və bu sahədə ixtisaslı kadrların da dəqiq məlumatlara çıxışının olması bütün çətinlikləri aradan qaldıracaqdır. Dövlət proqramında nəzərdə tutulan reproduktiv sağlamlıq xidmətinin vahid elektron sisteminin yaradılması sahəsində tədbirlər davam etdirilməli və bu məsələ yaxın zamanlarda öz həllini tapmalıdır.

Fikrimizcə, reproduktiv sağlamlıq hüququ hələ Azərbaycanda gənc hüquq sahələrindən biri kimi qəbul edilən tibb hüququnun tərkibindən təcridən ayrılacaq və müstəqil hüquq sahəsinə çevriləcəkdir. Bu ilk növbədə insan hüquqları və insan şəxsiyyəti ilə sıx bağlı olması, eləcə də

daimi inkişaf etməklə özünün predmeti, metodları və onun ayrıca hüquq sahəsi olaraq qəbul edilməsi üçün lazımi elementlərə malik olacağı ilə bağlıdır.

Bibliografiya

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. [Elektron resurs]. URL: <https://e-qanun.az/framework/897>
2. Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi. [Elektron resurs]. URL: <https://e-qanun.az/framework/46946>
3. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. [Elektron resurs]. URL: <https://e-qanun.az/framework/46944>
4. “Ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair 2014-2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13 iyun 2014-cü il tarixli Sərəncamı. [Elektron resurs]. URL: <https://e-qanun.az/framework/27839>
5. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 15 sentyabr 2006-cı il tarixli 211 sayılı Qərarı
6. Biologiya və Tibbin Nailiyyətlərinin Tətbiqi ilə Əlaqədar İnsan Hüququ və Ləyaqətinin Müdafiəsi haqqında Konvensiya (Oviedo) 1997 [Elektron resurs] URL: <https://rm.coe.int/168007cf98>
7. Əhəlinin sağlamlığının qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu 26 iyun 1997 [Elektron resurs] URL: <https://e-qanun.az/framework/4078>
8. Əliyev M. Azərbaycan Respublikasında tibb hüququnun nəzəri aspektləri. Monoqrafiya. Bakı, “Vətənoğlu NP MMC”, 2016. 280s
9. Mustafazadə A., Aslanov Z. Tibb hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı, “Elm”, 2017. 203s
10. Mustafayeva A. Bioetika, hüquq və insan hüquqları. Bakı, “Elm və təhsil”, 2014 297s
11. Funda Çoban, Tıp ve Hukukun Buluşma Noktasında Biyoetik Tartışmalar İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 34, 2016, s 21-42.
12. Mehmet Emin Özgül, Yeni Tıbbi Yöntemlerin Hukuka Uygunluğu, İstanbul, 2010, 351 s.

Мамедвалили Н.Т.♦

DOI: 10.25108/2304-1730-1749.iolr.2024.74.157-164

УДК: 342.7

Проблемы применения репродуктивных технологий

Аннотация: Исследуются проблемы применения репродуктивных технологий, с целью обеспечения репродуктивного здоровья в соответствии с основными правами человека - правом на жизнь и правом на здоровье. Рассмотрены основные направления государственной политики в данном направлении их решения, предлагаются рекомендации по дальнейшему развитию и совершенствованию.

♦ Мамедвалили Нармин Тельман кызы - магистрант кафедры «Права человека и информационное право ЮНЕСКО» по специальности «Медицинское право», Бакинский госуниверситет (Азербайджан). E-mail: jale.quluzade01@gmail.com

Ключевые слова: репродуктивные технологии; репродуктивное здоровье; права человека; право на жизнь; право на здоровье; медицинское право; семейное право/

Библиография

1. Конституция Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. URL: <https://e-qanun.az/framework/897> (на азерб. яз.).
2. Семейный Кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. URL: <https://e-qanun.az/framework/46946> (на азерб. яз.).
3. Гражданский Кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. URL: <https://e-qanun.az/framework/46944> (на азерб. яз.).
4. Указ Президента Азербайджанской Республики от 13 июня 2014 года об утверждении «Государственной программы улучшения здоровья матери и ребенка на 2014-2022 годы» [Электронный ресурс]. URL: <https://e-qanun.az/framework/27839> (на азерб. яз.).
5. Постановление Кабинета Министров Азербайджанской Республики от 15 сентября 2006 года № 211 (на азерб. яз.).
6. Конвенция о защите прав и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины (Овьедо) 1997 г. [Электронный ресурс]. URL: <https://rm.coe.int/168007cf98>
7. Закон Азербайджанской Республики об охране здоровья населения. (26 июня 1997 г.) [Электронный ресурс]. URL: <https://e-qanun.az/framework/4078> (на азерб. яз.).
8. Алиев М. Теоретические аспекты медицинского права в Азербайджанской Республике. Монография. - Баку: Ватаноглы ООО, 2016. – 280 с. (на азерб. яз.).
9. Мустафазаде А., Асланов З. Медицинское право. Учебник. – Баку: Наука, 2017. – 203 с. (на азерб. яз.).
10. Мустафаева А. Биоэтика, право и права человека. – Баку: Наука и образование, 2014. - 297 с. (на азерб. яз.).
11. ФондаЧобан, Биоэтические дебаты на стыке медицины и права. Ежегодник по правам человека, том 34, 2016 г., стр. 21–42. (на турецком яз.)
12. Мехмет Эмин Озгюль. Законность новых медицинских методов. - Стамбул, 2010, 351 с. (на турецком яз.).